

KENT GÜNDEMİNE BAKIŞ

Okullar Açılırken

Zorunlu Eğitimin Maliyetini
Kamulaştırmak İçin Kent
Temelli Bir Sorumluluk
Bölüşümü Mümkün mü?

GİRİŞ

Eylül ayının gelmesi ile eğitim masrafları pek çok ailenin geçim kaygısını artırdı. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından açıklanan "Milli Eğitim İstatistikleri - Örgün Eğitim 2021-2022"¹ verilerine göre, Türkiye'de okulöncesi eğitim, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde toplam **19 milyon 155 bin 571 öğrenci örgün eğitim** alıyor. Eğitim, Türkiye'nin refah rejimi içerisinde büyük oranda kamu tarafından sübvansede edilen bir alan olsa da, 2016 yılından bu yana merkezi yönetim bütçesinden MEB bütçesine ayrılan pay düzenli olarak azalıyor.² Eğitime genel bütçe içerisinde ayrılan pay azalırken 2022 yılı için belirlenen MEB bütçesi **274 milyar 384 milyon 474 bin lira** oldu.³ OECD'nin (2018) "Bir Bakışta Eğitim" raporuna göre, Türkiye ilkokuldan yükseköğretime kadar öğrenci başına yaptığı yıllık harcamalarla OECD ülkeleri arasında son sırada yer alıyor.⁴ Kamu harcamalarının yeniden yapılandırılması ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiyle birlikte; i) devlet 1970'li yıllardan bu yana her bir okul ve öğrenci için daha az para harcamaya, ii) 1990'lardan itibaren velilerden okulların temel harcamaları (ısıtma, temizlik vb.) için katkı payı almaya, iii) 2000'li yıllar itibariyle de kar amaçlı özel okul ve dershanelerin yaygınlaşmasını güçlü teşviklerle hızlandırmaya başladı.⁵ Eğitim, kamu harcamalarında önceliğini giderek yitirirken, ülkenin çocukları ve gençleri de politikanın gündeminden neredeyse silindi. .

Verilerle Zorunlu Eğitim ve Eşitsizlikler

Eğitimin kamu bütçesindeki alanının daralması, nitelikli bir eğitim stratejisi ve planının geliştirilip uygulanamaması, kamu hizmeti sorumluluğunun veliler ve özel sektör arasında paylaşılmasının Türkiye'nin refah rejiminin içinden geçtiği makro dönüşümden bağımsız olduğu söylenemez. 1980'li yıllardan itibaren devletin ekonomideki düzenleyici rolünün sınırlandırılmasına dayanan neoliberalizm, planlama anlayışın-

¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2021), "Milli Eğitim İstatistikleri: Örgün Eğitim 2020-2021".

² Eğitim Reformu Girişimi (2021), "Krizler Çağında Eğitime Ayrılan Bütçe"; <https://www.egitimreformugirisimi.org/krizler-caginda-egitime-ayrilan-butce/>

³ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2021, 11, 03), Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2022 Yılı Bütçesi TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi. <https://www.meb.gov.tr/mill-egitim-bakanliginin-2022-yili-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda-kabul-edildi/haber/24464/tr>

⁴ OECD (2018), Education At a Glance 2018: OECD indicators, Paris: OECD Publishing.

⁵ Karapehlivan, F. (2019), "Eğitim Yoluyla 'Yeni Bir Türkiye' Yaratmak: AKP Dönemi Eğitim Politikalarına Bir Bakış".

da da dönüşüme sebep oldu. Dünya Bankası'nın 1980'li yıllar boyunca "minimal devlet", daha sonra da "yönlendirici devlet"⁶ olarak tanımladığı; dolayısıyla tüm ekonomi ve sosyal politika alanını değil yalnızca yatırımları planlayan, bunu da eşitleyici bir sorumluluk gütmeyen gerçekleştiren,⁷ makro ve bütüncül planlama yerine siyaseten seçilen alanlara yönelik teşviklere odaklanan bir yönetsel yaklaşım öne çıktı.⁸ Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'in (2006) çok erken tespit ettiği bu dönüşüm, ivme kazanarak sosyal politikaları ve kamu yönetimini doğrudan belirledi.⁹ 2018 yılında Kalkınma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'nın Bütçe Genel Müdürlükleri birleştirilerek Cumhurbaşkanlığı'na bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı kuruldu. Kamu bütçesine dair planlama anlayışı daha çok yatırım planlarına boğuldu ve 2022 yılı Yatırım Planı içerisinde **"ortaöğretimde devam ve okullaşma" alanına ayrılan yıllık kaynak yalnızca 5.000.000 lira oldu.**

Covid-19 pandemisi mevcut eğitim sisteminin barındırdığı eşitsizlikleri apaçık görünür kıldı. Millî Eğitim Bakanlığı'nın 23 Mart 2020 - 18 Haziran 2021 dönemine ilişkin açıklamış olduğu EBA istatistiklerine bakıldığında; Türkiye'de okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde, tüm özel ve devlet okullarında örgün eğitime devam eden 2 milyondan fazla öğrencinin EBA platformunu kullanamadığı anlaşıldı.¹⁰ 2020-2021 eğitim döneminde Türkiye'deki 3-5 yaş aralığındaki çocukların %29'u, 4-5 yaş aralığındaki çocukların %38'i, 5 yaşındaki çocukların %59'u okula gidiyordu. 2022 yılı verilerine göre, 3-5 yaş aralığındaki çocukların %48'i okul öncesi eğitim alırken, neredeyse her iki çocuktan biri yaşamı için en kritik gelişimsel evrede okul öncesi eğitimden uzak kaldı. **Tüm bunlar; nitelikli ve herkes için erişilebilir eğitim fırsatları yaratmak için gerekli olan kamu kaynaklarının yatırım ve kalkınma planlarında "fırsat eşitliği bütçesi" olarak yer alması gerektiğini yeniden ortaya koyuyor.** Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin dördüncüsü olan "Nitelik-

⁶ Bilgen, A. (2021), "Neoliberal Kalkınma Paradigması ve Depolitizasyon İlişkisi Üzerine: Araçlar, Mekanizmalar ve Yansımalar", Praksis.

⁷ Akçay, Ü. (2007), Kapitalizmi Planlamak: Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü (Vol. 14), SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı.

⁸ Uçar, A. (2016), "Türkiye'de Stratejik Planlamanın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözülmesi", Mülkiye Dergisi, 40 (2), s. 5-42.

⁹ Buğra A, Keyder Ç. (2006), "The Turkish welfare regime in transformation", Journal of European Social Policy, 16(3), p. 211-228.

¹⁰T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2021), "Sayılarla Uzaktan Eğitim"; <http://yegitek.meb.gov.tr/www/sayilarla-uzaktanegitim/icerik/3064>

li Eğitim" hedefi altında, 2030 yılına kadar "bütün kız ve oğlan çocuklarının onları ilköğretime hazır hâle getirecek nitelikli okul öncesi eğitimine erişimlerinin güvence altına alınması" için kamu sorumluluğu tanımlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı da okul öncesi okullaşma oranınının 2022 yılında %76'ya çıkmasını hedefleyerek, Türkiye'nin bu alanda OECD ortalamasını yakalaması gerektiğinin yeniden altını çizmiştir.¹¹ 2019 yılında OECD ülkelerinde yaşayan 3-5 yaş grubundaki çocukların okul öncesi eğitime katılma oranı %83'tü¹² ve Türkiye %48 oranla bu ortalamanın hayli gerisinde kalıyor. Diğer yandan, Türkiye'nin zorunlu eğitimde okullaşma karnesi okul öncesi eğitime kıyasla çok daha başarılı. İlkokul ve ortaokul çağındaki çocukların %96'sı okulda ve kız çocukları ile erkek çocuklar arasında belirgin bir farklılaşma görülüyor. Ortaöğretime geçildiğinde ise okullaşma oranı %88'e düşüyor.

İstanbul için okullaşma oranları şöyle seyretmektedir:

- 3-5 yaş aralığındaki çocukların %23'ü okul öncesi eğitim almaktadır.
- 4-5 yaş aralığındaki çocukların %29'u okul öncesi eğitim almaktadır.
- 5 yaşındaki çocukların %44'ü okul öncesi eğitim almaktadır.
- İlkokulda ve ortaokulda okullaşma oranı %96'dır.
- Ortaöğretimde okullaşma oranı %91'dir.

Her kademedeki kız çocuklarının okullaşma oranı ile erkek çocukları arasında bir miktar farklılaşma olsa da, toplumsal cinsiyete dayalı farklılaşmanın en belirgin olduğu kademeler; i) okulöncesi eğitim ve ii) ortaöğretimdir. Okul öncesi eğitimde 2020-2021 eğitim yılında toplam 1.225.981 öğrenci vardı. Bunların 637 435'i erkek, 588 546'sı kız öğrencilerden oluşuyordu. Ortaöğretimde aynı yıl 6.318.602 öğrenci vardı. Bunların 3.316.001'i erkek, 3.002.601'i kız öğrencilerdi. Ortaöğretim kademesinde kız ve erkek çocuklar arasında belirgin bir farklılaşmanın görüldüğü esas alan ise iii) mesleki ve teknik eğitimdir. 2020-2021 eğitim döneminde 2.398.519 öğrenci mesleki ve teknik liselerdeydi. Bunların 1.400.998'i erkek, 997.521'i kız öğrencilerden oluşuyordu. Diğer yandan, okul öncesi eğitim ve ortaöğretimde görülen bu toplumsal cinsiyet temelli farklılaşmanın çok belirgin olmadığı, asıl uçurumun çocukların içine doğdukları hanenin sosyoekonomik statüsü sebebiyle oluştuğu rahatlıkla söy-

¹¹ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2022, 01, 15), 3-5 Yaş Grubunda Okullaşma Oranı %48'e Yükseldi; <https://www.meb.gov.tr/3-5-yas-grubunda-okullasma-orani-48e-yukseldi/haber/25068/tr>

¹² Türk Eğitim Derneği (Ekim 2021), "Bir Bakışta Eğitim 2021: Türkiye Üzerine Değerlendirme ve Öneriler"; <https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/bir-bakista-egitim-2021>

lenebilir. 2020-2021 eğitim yılında zorunlu eğitim çağındaki toplam 373.394 öğrenci özel okullardaydı. Ayrıca, TESEV'in verilerine göre 3-6 yaş aralığındaki çocukların gidebildiği her iki anaokulundan biri özel anaokuludur.¹³ Erken Dönem Çocuk Bakım ve Eğitim (EÇBE) hizmetlerinin sağlanmasında kamunun oldukça yetersiz bir rol üstlenmesi sebebiyle, Türkiye'de üst gelir grubundan ailelerin çocuklarının okul öncesi eğitim alma ihtimali %71'ken bu oran yoksul ailelerin çocukları için yalnızca %17'dir.¹⁴ Kısacası, yoksul hanelerdeki çocukların gelişimlerinin en kritik evresinde EÇBE hizmetlerine erişme ihtimali neredeyse 4 kat düşmektedir. Tüm bu fotoğraf içerisinde, Türkiye'deki genç yetişkinlerin büyük bir bölümü hâlen ortaöğretimin altında eğitime sahiptir. 25-34 yaş arası genç yetişkinler içinde ortaöğretimin altında eğitime sahip olanların oranı OECD ülkeleri ortalamasında %15'ken, bu oran Türkiye'de %44'tür.¹⁵

Sonuç olarak, belirli bir kademeye kadar örgün eğitim almanın yasal zorunluluk olması çocukları okulda tutmak için tek başına yeterli gelmemektedir. Eğitimin özellikle yoksul aileler için gerçek bir maliyeti vardır ve bu maliyet artan döviz kuru, enflasyon ve derinleşen ekonomik krizle birlikte daha da tırmanmaktadır. Buna karşı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları'nın yoksul hanelerdeki çocukları zorunlu eğitimin içerisinde tutmak için sağladığı "Şartlı Eğitim Yardımı" kapsamında ödenen miktarlar şu sınırlılıktadır:

- İlköğretime devam eden erkek öğrenci için aylık 45 lira
- İlköğretime devam eden kız öğrenci için aylık 50 lira
- Ortaöğretime devam eden erkek öğrenci için aylık 55 lira
- Ortaöğretime devam eden kız öğrenci için aylık 75 lira¹⁶

¹³ TESEV (2020), "Türkiye Geneli Okulöncesi Eğitim İstatistikleri"; <https://www.tesev.org.tr/tr/research/turkiye-geneli-okul-oncesi-egitim-istatistikleri/>

¹⁴ Eğitim Reformu Girişimi ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (2017), "Türkiye'de Erken Çocukluk Bakımı ve Okulöncesi Eğitime Katılım".

¹⁵ OECD (2018), Education At a Glance 2018: OECD Indicators, Paris: OECD Publishing.

¹⁶ <https://www.aile.gov.tr/sss/sosyal-yardimlar-genel-mudurlugu/sartli-egitim-saglik-yardimi/>

Kriz Koşullarında Okulların Açıldığı Eylül Ayının Maliyeti

TEDMEM (2020) Eğitim Değerlendirme Raporu Türkiye’de okul terklerinin arttığını, örgün eğitimdeki yaklaşık 160.000 çocuğun okulu terk etme riski olduğunu, özellikle yoksul hanelerde çocukların çalışmak için okuldan ayrıldığını ortaya koymuştur.¹⁷ Eğitim Reformu Girişimi’nin (2021) Öğrenciler ve Eğitime Erişim Araştırması da yoksulluğun okul terki ihtimalini arttırdığının ve eğitime erişim üzerinde oldukça etkisi olduğunu altını çizmektedir.¹⁸ Okul terkine dair ortaya çıkan bu tablo, zorunlu örgün eğitimin açlık ve yoksulluk sınırlarında yaşayan haneler için sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Üstelik, bugün artan yaşam maliyetleri ve eriyen ücretler karşısında hanelerin Eylül ayını ne denli büyük bir stresle beklediğini ekonomik krizin baş gösterdiği 2019 yılından bakarak öngörmek mümkün. Veli-Der Ankara Şubesi’nin 2019 yılında yaptığı açıklamaya göre, 2019 yılında “devlet okullarında okuyanlar için, velilerin sene başında yapacağı ortalama kırtasiye masrafı kıyafetlerle birlikte 1.500 ile 2.000 lira arasında” olmuştur.¹⁹ Aynı yıl net asgari ücret 2.479 liraydı. **Dolayısıyla, çocuğu devlet okulunda okuyan aileler dahi bir ay içerisinde asgari ücretin yarısından fazla, hatta neredeyse bir asgari ücret kadar gideri karşılamak zorunda kaldı.** Yine 2019 yılında Eğitim-İş Sendikası “asgari ücretle geçinen bir ailenin bir aylık maaşını, memur maaşıyla geçinen bir ailenin ise aylık gelirinin yarısından fazlasını ilkokula başlayan çocuğunun okula başlama giderleri için harcadığını” açıklamıştı.²⁰ 2019 yılının Eylül ayında 1 dolar 5,6 lirayken, 2022 yılının Eylül ayında 1 dolar 18,2 liraydı. Yine 2019 yılının Eylül ayında TÜİK’in açıkladığı Tüketici Fiyat Endeksi’ne göre bir ayda %0,99 ve bir yılda %8,4 enflasyon artışı görülürken, 2022 yılının Ağustos ayında bir önceki aya göre %1,46 ve bir yılda %80 enflasyon artışı olmuştur. **Hâl böyleyken, hem MEB bütçesiyle hem de hanelerin gelirleriyle yapabileceklerin son derece kısıtlı olduğunu tahmin etmek zor değil.** MEB’in bütçesinde yıllar içerisinde düzenli olarak artış olsa da (10 yılda yaklaşık iki kat artmıştır), MEB bütçesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla’ya (GSYH) oranı düzenli olarak düşmüştür. Ayrıca, MEB bütçesinin önemli bir

¹⁷ Türk Eğitim Derneği Düşünce Kuruluşu (TEDMEM) (2020) 2020 Eğitim Değerlendirme Raporu.

¹⁸ Eğitim Reformu Girişimi (2021) Eğitim İzleme Raporu: Öğrenciler ve Eğitime Erişim.

¹⁹ Gazete Duvar (2019, 09, 01), “Okullar Açılıyor: Veliler de Esnaf da Dertli”; <https://www.gazeteduvar.com.tr/ekonomi/2019/09/01/okullar-aciliyor-veliler-de-esnaf-da-dertli>

²⁰ BBC (2019, 09, 09), “Okullar Açıldı: Türkiye’de Eğitim Masrafları Ne Kadar Yükseldi?”; <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49630176>

kısmı personel giderlerinden oluşmaktadır (MEB personellerinin maaşları, özlük hakları, bunlara ilişkin prim ödemeleri) ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlayacak mal/hizmet alımlarına yeterli kaynak ayrılmamaktadır. Örneğin, 2019 yılı bütçesinin %83,4'ü personel giderlerine harcanmıştır ve çocukların okul içindeki temel ihtiyaçlarına dair yapılan harcamalar şunlarla sınırlıdır:

- Bakanlık bütçesinin %8,8'i MEB'e bağlı okul ve kurumların elektrik, su, yakacak, kırtasiye, personel yolluk giderleri, mahkeme harç ve görev giderleri, hizmet alımı, menkul mal alımları, gayrimenkul mal bakım ve onarımları ile öğrenci tedavilerine harcanmıştır.
- Bakanlık bütçesinin yalnızca %2,9'u MEB'e bağlı pansiyonlu okullar ile yurt dışında eğitim gören öğrencilerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarına harcanmıştır.
- Bakanlık bütçesinin %4,9'u MEB'e bağlı okul ve kurumların bakım, onarım ve donatımı ve yeni yapılacak okullara harcanmıştır.²¹

Özellikle ısınma, temizlik, beslenme ve kırtasiye kalemlerine yeterince bütçe ayrılmaması sebebiyle; bugün sıradan bir aile Eylül ayının gelmesi ve okulların açılmasıyla en asgari düzeyde de olsa şu gider kalemlerini karşılamak zorunda kalmaktadır:

- Okul üniforması
- Kayıt ücreti
- Kırtasiye masrafları
- Okul beslenmesi
- Ek kitap/ders materyali ücreti
- (Eğer okul yürüme mesafesinde değilse) Servis ücreti veya yol parası

²¹ Eğitim Reformu Girişimi (2019), "Eğitimin Yönetişimi ve Finansmanı"; https://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/EIR_YonetisimVeFinansman.16.05.19.rev1_.pdf

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Okul Müdür Yardımcısı Para Topluyor

Okul müdürü kayıt parası adı altında velilerden para topluyor ne yapmalıyız iki çocuk okutuyoruz her çocuktan bin tl istiyor. Senin durumun var mı yok mu pek ilgilenmiyor bugün yine yanına çağırdı mutlaka getirmem gerektiğini söyledi ne yapacağımı şaşırımdım yetkililere sesleniyorum lütfen yardım edin.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Anadolu Lisesine Kayıt Yapmak İçin Para ve Malzeme Şartı Koşuyorlar

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Anadolu lisesine puanla yerleşilmesine rağmen ana kayıt için okul 1000 TL Nakit para + tahta kalem +3 top kağıt + kartuş + mavi kapaklı klasör + şeffaf dosya şartı koşuyor. Bunlar verilmeden okula kaydını yapmıyorlar. Normalde Milli Eğitim Bakanlığı bu tarz zorunlulu.

sikayetvar.com sitesinde "kayıt ücreti" usülsüzlüğüne dair oluşturulmuş şikayetlerdir.

MEB okul kayıt işlemleri için velilerden ücret talep edilmeyeceğini açıklasa da, devlet okullarında "bağış" adı altında keyfi bir şekilde belirlenen miktarlarda kayıt ücreti alındığı yaygın bir şekilde bilinmektedir. Pek çok vatandaş için en kolay ulaşılabilen şikâyet mekanizması olan "şikayetvar.com" sitesinde 200 liradan başlayıp 2.000 liraya kadar uzanan, her bir çocuk için ayrı ayrı istenen kayıt ücretlerine dair yapılan paylaşımlar son 1 hafta içerisinde yeniden artmıştır. Okullar sıvı sabun ve tuvalet kâğıdı gibi temel hijyen ürünlerini, A4 kâğıdı ve tahta kalem gibi en basit eğitim materyallerini velilerden yine kayıt esnasında talep etmek zorunda kalmaktadır çünkü okullar da yeterli bütçeyle donatılmadıkları için mali kriz yaşamaktadır. MEB 2003-2004 eğitim yılından bu yana ders kitaplarını ücretsiz bir şekilde temin etse de, ücretsiz sunulan materyallerin niteliğinin yetersiz olması sebebiyle öğretmenler ek kitap kullanmak zorunda kalmaktadır. Veliler, başka hiçbir ek kaynak (test kitabı vb.) almasa dahi öğretmenlerin talep ettiği ve derslerde temel kaynak olarak kullanılacak bu kitapları Eylül ayı itibariyle satın almaktadır.

Diğer yandan, zorunlu eğitim kapsamında okullarda öğrencilere kahvaltı ve öğle yemeği sağlanmamaktadır. Okul gıdası yalnızca MEB'in "taşınmalı eğitim öğrencileri" olarak tanımladığı 1,3 milyon çocuğa sunulmaktadır ve bu çocuklar için verilen öğünler oldukça yetersizdir. 2016 yılında yapılan araştırmanın sonuçlarına göre,

²² Eğitim Reformu Girişimi, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (2016), "Çocukların Gözünden Okulda Yaşam"; <https://www.egitimreformugirisimi.org/okulun-sorunlarini-cocuklar-anlatiyor/>

sabahçı çocuklarda her dört çocuktan üçü düzenli kahvaltı yapamıyorken, öğlen- ci olan çocukların da yalnızca %27'si öğle yemeği yiyebilmektedir.²² Bugün, gıda fiyatları enflasyonla birlikte tırmanırken; okula giden çocukların yeterli ve nitelikli gıdaya ne kadar erişebildiği yeniden gündeme taşınmalıdır. **2020 yılında "Son Dakika"²³ manşetleriyle müjdelenen ve 2021-2022 eğitim yılında başlatılacağı duyurulan "Okul Yemeği Programı" ile 18 milyondan fazla öğrenciye sıcak yemek sağlanması planlansa da, program hayata geçmemiştir.** Diğer yandan, ERG ve TEGV'in gerçekleştirdiği araştırmayla 10 çocuktan 6'sının okullarda temiz tuvalette erişemediği görülmüştür.²⁴ Derin Yoksulluk Ağı'nın da sık sık dile getirdiği üzere, hijyen sorunu olan ve toplu kullanılan tuvaletler özellikle kız çocuklarında idrar yolları enfeksiyon gibi sağlık sorunlarına sebep olmaktadır. Okul gıdası ve okul temizliğine dair yaşanan sorunlar çocukların sağlığını doğrudan etkilemektedir.

İstanbul'da Zorunlu Eğitimin Maliyeti

İstanbul gelir eşitsizliğinin en şiddetli olduğu ve 2018 yılından bu yana ülke çapında derinleşen ekonomik krizin en sancılı yaşandığı kenttir. İstanbul'da yaklaşık 2 milyon 673 bin kişi yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır ve Gini katsayısı 2020 yılında bir önceki yıla göre 0,041 puan artışla 0,451 olmuştur. İstanbul'da geliri daha yüksek olan son %20'lik grubun, geliri düşük olan ilk %20'lik gruba göre toplam gelirden aldığı pay 2014 yılında 6 katken, 2020 yılında bu oran yaklaşık 2,5 kat artmış ve 8,6 olmuştur.²⁵ Pandemi ve ekonomik krizin etkileri üst üste bindiğinde, yoksul hanelerde çocukların eğitime erişimi için biçilen maliyet kaldırılamaz hâle gelmiştir. **İstanbul Planlama Ajansı İstatistik Ofisi'nin yaptığı hesaplamalara göre, son bir yıl içerisinde;**

- İstanbul'da yaşayan bir öğrencinin okul üniforması masrafı %105 artmıştır.
- İstanbul'da öğrenim ücretleri %52 artmıştır.
- İstanbul'da yaşayan bir öğrencinin kırtasiye masrafı okul öncesi kademesinde

²³ Milliyet (2020, 02, 10), "18,5 Milyon Öğrenciye Ücretsiz Yemek Geliyor"; <https://www.milliyet.com.tr/gundem/18-5-milyon-ogrenciye-ucretsiz-yemek-geliyor-6141418>

²⁴ Eğitim Reformu Girişimi, Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (2016), "Çocukların Gözünden Okulda Yaşam"; <https://www.egitimreformugirisimi.org/okulun-sorunlarini-cocuklar-anlatiyor/>

²⁵ TÜİK (2020), "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Bölgesel Sonuçları".

%150'ye kadar, ilköğretimdeyse %100 artmıştır.

İstanbul Kırtasiyeciler Odası'nın 2022-2023 eğitim yılı için paylaştığı basın bülteninde, artan fiyatların esnafa daha fazla kar getirmediği, mevcut ekonomik koşullar sebebiyle fiyatlar tırmanırken hem ailelerin hem de esnafın ciddi bir yük altına girdiği vurgulanmıştır:

"Kırtasiye malzemelerinde kar oranlarımızı en alt seviyeye düşürmüş bulunmaktayız. Özellikle kırtasiye ürünlerinde, 2022-2023 eğitim döneminde malzemelere %200 zam gelmişken, bizler esnaf odası olarak yerli üretim malzemelerine ağırlık vererek ithal ürünlere karşılık %100 zam yapmak mecburiyetinde kaldık."

Çocuğu devlet ilkokulunda okuyan ve çocuğunu okula yürüyerek götüreren sıradan bir vatandaş, Eylül ayında okulların açılmasıyla birlikte ortalama 500 lira kayıt ücreti, 390 lira üniforma ücreti, 1.000 lira kırtasiye masrafı olmak üzere 1.890 lira ek harcama yapmaktadır. Buna beden eğitimi dersleri için istenen eşofman takımları, yardımcı kaynak/kitap ücretleri, okulda çocuğun beslenmesi için harcanan para ve (varsa) ulaşım masrafları dahil değildir. Yine de, Eylül ayı için sıradan bir ailenin harcaması beklenen en düşük miktar dahi asgari ücretli bir hanenin bir aylık maaşının yarısı kadardır. Ayrıca, Eylül ayı itibariyle pek çok bankanın "eğitim masrafları" karşılığında sunduğu ekstra "para-puanlar" ve eğitim masraflarına yönelik düşük faizli ihtiyaç kredisi reklamları dolaşıma girmiştir. Ailelerin okulların açılması ile bankalara daha fazla yönelmesi, hanelerin yıllık gelir-gider dengelerini bozacak miktarlarda eğitim harcaması yaptığını göstermektedir.

Ekonomik krizin İstanbul'da nasıl yaşandığını anlamak amacıyla yapılan "Ekonomik Krizin Kısacasında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma" araştırmasında görüşülen 300 ev kadını, tam da bu nedenle eğitim materyalleri, test kitapları ve kırtasiye malzemeleri gibi masraflara güç yettiremediklerini, artık temel ihtiyaçlar düzeyinde süren bir yaşamda eğitim giderlerinin "ilk vazgeçilenler" arasında olduğunu belirtmiştir.²⁶ Ancak, çocukların beslenmesi yardımcı test kitabı gibi "gözden çıkarılabilecek" bir ihtiyaç değildir ve görüşülen kadınların %42'si okula giden

²⁶ İstanbul Planlama Ajansı (2022), "Ekonomik Krizin Kısacasında: İstanbul'da Geçim ve Dayanışma".

çocukları için evde beslenme hazırladıklarını ifade etmiştir. Diğer yandan, "Salgın Sürecinde Eğitim: Pandeminin Geride Bıraktıkları" araştırması kapsamında görüşülen velilerin %78'i son bir yıl içerisinde özel ders ve kurs masraflarının, %85'i ise yardımcı kaynaklara ayırdıkları bütçenin arttığını ifade etmiştir.²⁷ Öyle görünüyor ki, eğitimde fırsat eşitsizliği ve ekonomik kriz derinleştikçe en yoksul hanelerde eğitim harcamaları artık "gözden çıkarılmış" ve yaşam temel geçim kaygısına boğulmuşken; zorlansa da güç yettirebilen orta sınıfın eğitim harcamalarına ayırdığı bütçe artmıştır. **Veliler devlet okullarının tuvalet temizliğinden tahta silgisine ve hatta A4 kâğıdına kadar kendilerinin karşılamasına anlam veremezken, öğrencisi olan aileler için Eylül ayı çoktan ek harcamalarla eşleşmiş durumdadır.** Artan mazot, yedek parça ve oto bakım fiyatları sebebiyle okul servislerinin ücretlerinde de ciddi bir artış yaşanmıştır. İstanbul'da en düşük okul servisi ücreti 2022-2023 eğitim dönemi için 0-1 km arası mesafelerde 660 TL'ye çıkmıştır. Okul ile ev arası 1-3 km ise 725 TL, 3-5 km ise 784 TL, 5-7 km ise 817 TL servis ücreti belirlenmiştir. Oldukça kısa mesafeler dahi bu denli yüksek fiyatlarla gidilebilirken, pek çok okul servisinin belirlenen standartların da üzerinde ücretler talep ettiği bilinmektedir.

Devlet okullarında çocuk okutmanın maliyeti artarken okulların niteliği ve fiziki koşulları ise aynı ölçüde değişmemektedir. Tam da bu nedenle, pek çok aile koşullarını zorlayarak, hatta banka kredisi çekerek de olsa çocuklarını özel okullarda okutmaya yönelmektedir. MEB, bu aileler için 5580 sayılı kanun kapsamında özel teşvikler de sunmaktadır. Örneğin, geçtiğimiz eğitim döneminde ilkökul 3 ve 4. sınıf çocukları için 4.165 lira, 7, 8, 10, 11 ve 12. sınıf çocukları için 4.850 lira destek sunularak aileler özel okullara teşvik edilmiştir. Bu miktarlar, özel mesleki eğitim ve teknik liseleri için çok daha yüksek tutulmuştur. Denizcilik alanında mesleki eğitim veren özel bir liseye giden çocuk için 6.976 lira ödenirken, makine teknolojisi alanında mesleki eğitim veren özel liseler için 7.549 lira destek tanımlanmıştır. Tüm bu tablo içerisinde; eğitimin niteliği ve istihdamla ilişkisi giderek azalmış, kamu saheneden çekilirken ailelere ve özel sektöre yüklenen sorumluluklar artmıştır. **Tam da bu nedenle, Eylül ayı aileler için çocuklarının eğitim hayatıyla ilgili bir takım "kritik" kararlar almak ve büyük harcamalar yapmak zorunda hissettikleri, son derece kaygı ve yoksunluk duygusu uyandıran, çocukların geleceğine dair hem aileler hem özel okullar arasında rekabetin kızıştığı, ailelerin çocukları daha eşit fırsatlara ka-**

²⁷ İstanbul Planlama Ajansı (2021), "Salgın Sürecinde Eğitim: Salgının 'Geride' Bıraktıkları ve İhtiyaçlar".

vuşabilsin diye banka kredilerine sarıldığı devasa bir panik eşiğine dönüşmüştür.

Sonuç ve Öneriler

2020 yılında yapılan eğitim harcamaları içerisinde hanelerin yaptığı harcamaların payı **%20,2**'ydi.²⁸ Bu, zorunlu eğitimin maliyetinin en az 1/5'inin ailelerin üzerinde olduğunu gösteriyor. Aynı yıl öğrenci başına yapılan toplam harcama 12.311 lira olarak tespit edildi. Dolayısıyla, bunun beşte biri olan 2.462 lira öğrenci çocuğu olan hanelerin cebinden çıkmıştı. Geçen iki yıl içerisinde enflasyon oranları ve döviz kurundaki tırmanış göz önünde bulundurulduğunda, bugün ailelerin yüklediği eğitim harcamalarının çok daha yüksek olduğunu tahmin etmek zor değil. Kamunun, ailelerin ve özel sektörün farklı düzeylerdeki katkısıyla yaratılan eğitim fırsatlarıyla çocuklar için ne temiz ve hijyenik tuvaletler, ne rahat sınıf ortamı, ne nitelikli ders kitapları ne de okulda öğlen çıkacak sıcak bir yemek veya kahvaltı sağlanamadı. Makas sadece özel okullar ve devlet okulları arasında değil, bizzat özel okullar arasında da keskin bir şekilde açılmaya başladı. Bu nedenle, Cumhurbaşkanı özel okullarda gerçekleştirilecek fiyat artışlarını %36 ile sınırladı.

Tüm çocuklar için temel bir hak ve demokratik ülkelerde sınıfsal mobilizasyonun enağlamaracı olaneğitimin maliyetinin yeniden kamulaştırılması, okulların çocuklar için ailelerinin sahip olduğu sosyoekonomik kaynaklardan bağımsız bir şekilde ve Amartya Sen'in deyişyle "toplum nezdinde kabul görebilecek standartlar"²⁹ sunan eşitleyici mekanlar olması gerekmektedir. Bu, öncelikle aşağıdaki alanlarda hayata geçecek sosyal politika programlarına bağlıdır:

- **Okul Gıdası ve Okul Temizliği:** Okul gıdası bir merkezi hükümet politikası olarak tanımlanmalı ve MEB 18 milyondan fazla öğrenci için 2020 yılında vaat ettiği "Okul Yemeği Programı"nı bir an önce hayata geçirmelidir. Ancak, bu program kapsamında çocuklar için sunulacak gıdaların ilgili uzmanlar tarafından çocukların gelişimini destekleyecek şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Bugün "taşımali öğrenci" olup da okul gıdası hakkı olan öğrencilere dağıtılan soğuk sandviçler çocuklar için gerçek bir öğün olmaktan çok uzaktır. Okul temizliğindeyse il ve ilçe belediyeleriyle sorumluluk paylaşılması mümkündür. MEB bütçesinden okul temizliği için ayrılacak bir bütçeyle okullara en yakın idari birimler olan yerel yönetimlerin temizlik hizmetinin lojistiği, koordinasyonu ve

²⁹ Sen, A. (1987), "The Standard of Living", Cambridge University Press, Cambridge.

denetimiyle ilgilenmesi hizmet sürecinin aksamasının önüne geçecektir.

- **Ulaşım:** Okul servisleri o günkü mazot fiyatları başta olmak üzere pek çok faktörden etkilenirken, özellikle ekonomik kriz koşullarında yoksulluk sınırı altındaki haneler için güç yettirilemez bir hâl almaktadır. Bu nedenle, ilçe belediyelerinin kendi idari sınırları içerisindeki devlet okullarının mekansal analizini ve verimlilik esaslı öbikleme çalışmasını yaparak belirli bölgelerden kalkan ücretsiz okul ringleri sunması mümkündür. Gelir tespiti yapılarak yoksulluk sınırı altındaki hanelerde yaşayan çocukların ücretsiz okul ringlerinden yararlanması sağlanmalıdır.
- **Destekleyici Eğitim Fırsatları:** Nitelikli eğitim fırsatlarına erişimin kolaylaştırılması da yine MEB'in mali desteğiyle yerel yönetimler eliyle gerçekleştirilebilir. İl ve Büyükşehir Belediyeleri mekânsal yatırımlarını fırsat eşitliği perspektifiyle planlayarak öğrencilerin ücretsiz internete girebileceği, kitaplardan ve yardımcı kaynaklardan yararlanabileceği, para harcaması gerekmeden yiyip içerek ders çalışabileceği, ödevleri ve sınavlara hazırlık konusunda ücretsiz bir şekilde destek alabileceği merkezleri yaygınlaştırmalıdır.
- **Okul Sosyal Hizmeti:** Okul temizliği, okul gıdası, okullara ücretsiz ulaşım, nitelikli ders materyallerine ve destekleyici eğitim fırsatlarına erişim ihtiyaçlarına paralel olarak; okullarda çocukların fırsat eşitliğini sağlayacak bir diğer politika "Okul Sosyal Hizmeti" programıdır. Okul iklimini daha kapsayıcı bir şekilde dönüştürmeye ve öğrencilerin psikososyal iyi oluş hallerini desteklemeye yönelik oluşturulan özel bir sosyal hizmet modeli olan "Okul Sosyal Hizmeti"yle okul terklerinin de önüne geçilmesi mümkündür. MEB'in okul terki oranlarına göre önceliklendireceği devlet okullarına atayacağı Okul Sosyal Hizmet Uzmanları ve Okul Rehber Öğretmenleri'nin işbirliğiyle yürütülecek program bir tür "fırsat eşitliği yatırımı" olarak görülmelidir.

Bu sosyal politikaların hayata geçmesi farklı ölçeklerdeki yerel yönetimlerle işbirlikleri kurulmasını, farklı yerelerde yaşayan çocukların ihtiyaçlarının doğru analiz edilmesini, dolayısıyla kamu yönetiminde yepyeni bir merkez-yerel dengesini gerektirmektedir. Ayrıca, söz konusu sosyal politikaları mümkün kılacak

mali ve idari altyapı ancak merkezi hükümetin şu alanlarda gerçekleştireceği reformlara bağlıdır:

- **Kamu bütçesinde eğitime ayrılan payın ve bu pay içerisinde çocukların fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik mal ve hizmetlerin satın alımına ayrılan bütçenin arttırılması**
 - Böylece; okul kayıt ücretlerinin, ısınma, temizlik, kırtasiye, üniforma ve ek kaynak masraflarının tamamının devlet tarafından karşılanması; ailelerin cebinden Eylül ayında zorunlu eğitim için tek bir Türk Lirası'nın çıkmaması mümkündür.
- **Eğitim politikalarının fırsat eşitliği ve eğitimin istihdamla entegrasyonu bağlamında doğru ve bütünlüklü planlanması**
 - Böylece; sınıflarda öğrenci sayılarının azaltılması, öğretmen atamalarının eğitim sisteminin ihtiyaçları ile orantılı olarak gerçekleşmesi, nitelikli eğitimin en dezavantajlı mahallelerdeki ve kırsal bölgelerdeki okullarda dahi standardizasyonu, meslek liselerine yönelik istihdam odaklı ve okul terklerini önleyecek düzenlemelerin yapılması, okullar arasında yatırım ve kaynak aktarımı adaletsizliğinin giderilmesi mümkündür.
- **Yerel yönetimlere zorunlu eğitimin maliyetini kamulaştırmaya yönelik kolaylaştırıcı hizmet sunmaları için bütçe ve yetki devredilmesi**
 - Böylece; yerel yönetimlerin çocukların okullara ulaşımı, okul beslenmesi, okul dışı nitelikli gelişim fırsatları ile buluşması, okul terkini önleyecek şartlı nakit transferleri uygulaması, özellikle dezavantajlı ve erişim sorunları olan mahallelerde çocukların fırsat eşitliği için destekleyici eğitim faaliyetleri sunması, risk grubundaki çocuklar ve ailelerine yönelik güçlendirici sosyal hizmetleri hayata geçirmesi mümkündür.

³⁰ Busemeyer, M.R. (2007), "Determinants of Public Education Spending in 21 OECD Democracies, 1980-2001", *Journal of European Public Policy*, 14(4), 582-610.

**21 OECD ülkesinin yaptığı sosyal harcamaları inceleyen Busemeyer (2007) kamu-
sal eğitim harcamalarının yüksekliliyle sosyal demokrat hükümetlerin iktidarda ol-
ması arasında olumlu bir ilişki olduğunu görmüştür.³⁰ Ancak, ekonomi politikalarının
yüksek döviz kuru ve enflasyon oranlarıyla daraldığı noktada sosyal harcamalara
ayrılan bütçenin de daraldığı bilinmektedir. Mali olarak sıkışmış pek çok hükümet
sosyal harcamalardan kısma ve kamu hizmetlerini özelleştirme gibi uzun vadede
çok daha büyük sorunlara yol açacak kaçış stratejileri izlemektedir. **Eğitimin özel-
leştirilmesi ve zorunlu eğitimin giderek daha fazla veli katkısına dayanması Tür-
kiye'nin içinde bulunduğu mali krizle oldukça ilişkilidir.** Sosyal demokrasinin güç-
lenmesi ve kurumsallaşması yönünde yapılacak her bir düzenlemenin, eğitimin bir
"fırsat eşitliği yatırım alanı" olarak yeniden kamunun gündemine girmesine kat-
kıda bulacağını hatırlamanın tam vakti. Eylül ayını ve okulların açılmasını kaygı
değil umut uyandıran bir eşiğe dönüştürmekse ancak zorunlu eğitimin maliyetini
%100 kamulaştırmak, **nitelikli-ücretsiz-erişilebilir** bir eğitim sistemi yaratmak ile**

İstanbul
Planlama
Ajansı